

Розділ 6. ВІЙСЬКОВА ЕЛІТА УКРАЇНИ: ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЦТВА ДО ЛІДЕРСТВА

У сучасному соціогуманітарному науковому дискурсі існує значна кількість визначень та концепцій еліт, зокрема й військових. Під військовими елітами найчастіше мають на увазі верхівку офіцерського корпусу армії та сил флоту¹, а також елітні військові частини у складі армій, наприклад десантно-штурмові війська. Проте формальний підхід не вичерпує змістовного наповнення феномена «військова еліта», особливо у ситуації війни, в якій опинилася Україна сьогодні. Зрештою, як зазначив філософ Василь Лісовий, «соціологам і філософам, незважаючи на всі спроби, не вдалося настільки уточнити поняття “Е.”, щоб усунути значну міру його невизначеності. Однак невизначеність дає і певну перевагу – дозволяє пристосовувати це поняття до різних ситуацій. Така корисна невизначеність властива багатьом ін. поняттям у гуманітарних науках»².

Аналізуючи реальну ситуацію з війною російського агресора проти України, варто скористатись отією «частковою невизначеністю» щодо військової еліти країни, адже кращими людьми, елітою суспільства нині стали не тільки генерали та вищі офіцери, а й ті креативні харизматичні особистості, які, перебуваючи поки що на нижчих посадах у Збройних силах України (ЗСУ), виконують найскладнішу і часто найнебезпечнішу роботу зі знищення жорстокого ворога, й виконують її блискуче. «Поширеним розумінням військової еліти є визначення її як добірної групи старших офіцерів, генералів, адміралів, що знаходяться на вищих посадах військового керівництва, здійснюють найважливіші управлінські функції у системі збройного захисту держави. У такому разі військовою елітою можна вважати групу найкращих фахівців у кожній з галузей системи військового управління. Ми маємо підстави віднести до військової еліти найкращих фахівців у галузі воєнної науки, військової освіти, системи управління, включно з цивільними спеціалістами або офіцерами запасу, у відставці тощо. Це означає погляд на управлінську структуру армії як на інститут, що ідеально відповідає моделі еліти: у ньому чітко встановлений поділ усього складу на тих, хто здійснює воєнно-політичне управління, та тих, хто примушений підкорюватися»³.

Однією з характеристик, які зараховують людину формально до військової еліти держави, є її належність до офіцерського складу та генералітету збройних сил. Навіть за такою формальною ознакою сьогодні до складу військової еліти

¹ Цюрупа М. В. Військова еліта України: її місце і роль у структурі правлячого класу. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 1 (45). С. 86.

² Лісовий В. С. Еліта. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-17796>Еліта

³ Цюрупа М.В. Військова еліта України... С. 86–87.

України мають належати 8 тис. жінок-офіцерів на командирських посадах. Хоча саме вищі офіцери становлять військову еліту держави, шлях до вершин починається із долин. Отже, кожній командирці взводу на цій війні відкрито шлях до звання полковника і генерала та відповідної високої посади у системі військового управління.

Звичайно, під час активних бойових дій, які веде Україна, важко отримати точну інформацію про кількісний та якісний гендерний склад ЗСУ. І все ж певна вивірена інформація циркулює у суспільному просторі. Так, на жовтень 2022 р., за даними генерала Сергія Наєва, командувача Об'єднаних сил ЗСУ, серед 40 тис. військовослужбовець-жінок, які зараз служать у ЗСУ, 8 тис. перебувають на офіцерських посадах. За словами Наєва, «понад п'ять тисяч жінок перебувають у районах, де ведуться активні бойові дії. Серед них є командири батареї, взводів, машин та командири відділень безпілотної авіації, а також снайпери»⁴. На початок квітня 2023 р. перед довгоочікуваним контрнаступом українських військ жінок у збройних силах вже налічується біля 60 тис., 41 тис. – військовослужбовиці та 19 тис. – цивільні спеціалістки. З них 5 тис. жінок – на передовій, у зоні бойових дій.

Аналізуючи проблему військових еліт, важко уникнути філософського⁵ та історичного дискурсу про війну і військові конфлікти загалом, адже саме там формуються справжні військові лідери, на відміну від «паркетних генералів».

У сучасному світі принципово змінилося ставлення до війни, порівняно з минулими століттями. Так, давньогрецький філософ Геракліт стверджував, що «війна батько і цар всьому». Та вже Перша світова війна, а потім і Друга принципово змінили світоглядні настанови людства. Почало активно формуватися гасло «Ніколи знову!».

Сьогодні, коли велика континентальна війна у центрі Європи може загрожувати існуванню всього людства, світоглядна настанова на вічний мир, ідея якого була прописана вже у філософії І. Канта, очевидно, стане безальтернативною, але до неї пролягає тернистий шлях подолання війн через поразку агресивних сил. У передвоєнній Іспанії знаний філософ Ортега-і-Гассет попереджав, що без очікування війни в майбутньому військо не може існувати: припущення, що одного дня воно стане в нагоді, є необхідним для турботи про нього і підтримування його в боєздатності⁶.

Як же досягнути світу без війни? І яку роль у цьому процесі можуть відіграти жінки, здатні стати лідерками у військовій царині?

Багато європейців до російсько-української війни, найбільшої в Європі після Другої світової, вважали мир за даність, – зазначила прем'єрка Фінляндії Санна Марін на Мюнхенській конференції з безпеки. Менталітет миру, який поширився у країнах Центральної Європи, змінився на усвідомлення, що потрібна військова потуга для цілей глобальної безпеки. Найбільші зміни стосувалися

⁴ Лящук Юрій. Скільки жінок служать у ЗСУ: оприлюднено цікаву статистику. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/skilki-zhinok-sluzhat-u-zsu-opriljudneno-tsikavu-statistiku-883113.html>

⁵ Грабовська І. Вирівнювання можливостей для жінок та чоловіків versus криза маскулінності (українська специфіка). *Соціологічні студії*. 2022. № 2(21). С. 6–13.

⁶ Хосе Ортега-і-Гасет. Вояцтво. *Вибрані твори* / пер. з ісп. Київ: Основи, 1994. С. 159–160.

оборонної політики, у структурі якої чільне місце зайняли проблеми колективних дій, синергії оборонних зусиль вояків та цивільних, чоловіків і жінок. Зрештою, саме на залучення жінок нарівні з чоловіками у планетарному масштабі до процесу збереження миру і безпеки спрямовано низку Резолюцій Ради Безпеки ООН, особливо Резолюцію 1325.

Як зазначив у виступі перед сенатським комітетом генерал Роберт Б. Хеллер під час напружених боїв в Іраку та Афганістані, більше не можливо йти на війну без жінок⁷. У статті «Об'єднана сила», присвяченій взаємодії жінок і чоловіків в армії, йдеться про необхідність подолання перешкод та стереотипів для формування «об'єднаної» сили, наводиться ідея використання синергії чоловіків та жінок у вирішенні складних питань під час конфліктів.

Осмыслиючи перспективи українського жіноцтва щодо військового лідерства, варто проаналізувати наявний світовий досвід подолання гендерної дискримінації у спільнотах загалом та арміях зокрема. Перспективним є застосування компаративного аналізу для з'ясування специфіки становища українського жіноцтва у військових структурах минулого і сьогодення України.

Якщо зробити екскурс у сферу подолання гендерної нерівності у світі, то можна помітити, що жінки тільки нещодавно почали претендувати на більш значуще місце в структурі військових еліт, і ці претензії стосуються так званого цивілізованого, тобто Західного світу. До того ж, виявилася значна гендерна відмінність у комплектуванні політичних та військових еліт. Так, у політичних елітах країн Сходу та Заходу впродовж ХХ ст. жінки завоювали право бути президентами, прем'єрами країн, міністрами оборони, політичними лідерами, займати високі посади у військових адміністраціях, але щодо роботи у «змішаних» (поки що користуємося такою термінологією) військових командах досі наявні історично вкорінені перестороги та стереотипи.

У науковій літературі щодо висвітлення цієї проблеми є значні прогалини й суперечливі позиції. Розвідки, проведені професором В. Крисаченком⁸, виявили, що за східною традицією жінки – берегині роду, а тому зазвичай не беруть активної участі в збройній боротьбі, хоч це не стосується випадків загрози їхньому роду-племені, коли жінкам доводилося залучатися до небезпечного різновиду соціальної практики – війни. Проте чимало сучасних дослідниць-феміністок вважають ідею берегинства міфічною⁹.

Помпоній Мела вказував, що жінки «беруть участь у війні нарівні з чоловіками. Дівчатка повинні вправлятися у стрільбі з луків, верховій їзді, полюванні, а від дорослих дівчат вимагають, щоб вони вбивали ворогів, бо нікого не вбити вважається злочином», тому нерідко «жінки кидаються в бій в кінці сутички і б'ються не залізною зброєю, а накидають на ворогів аркани, якими, затягуючи, душать їх»¹⁰.

⁷ Women, Regardless: Understanding Gender Bias in U.S. Military Integration. By Elizabeth M. Trobaugh. *Joint Force Quarterly*. 2018. Issue. 88.

⁸ Крисаченко В. С. Історія Криму в джерелах і документах. Чернівці, 1998. Ч. 1. С. 70.

⁹ Детальніше див.: Грабовська І. Подолання гендерних стереотипів як умова цивілізаційного поступу сучасного українства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство»*. 2012. № 16. С. 51–53.

¹⁰ Помпоній Мела. Землепис. Кн. 1. Крисаченко В. С. *Історія Криму в джерелах і документах*. Чернівці, 1998. Ч. 1: Античність і середньовіччя. С. 67.

Ми маємо підстави погодитися з твердженням, що відомі всьому світові *амазонки* – східного, скіфського, походження. Стефан Візантійський, історик та етнолог, автор унікального словника «Етніка», який ще називають «Опис племен», інтерпретує термін «амазонки» так: це жіноче плем'я біля Термодонту, яких ще називають «савроматидами», тому що жили в Савроматській Скіфії; фізичною силою вони перевершують чоловіків¹¹.

Геродот, який начебто відвідував Скіфію, звернув увагу, що войовничість місцевого населення поєднувалась із вшануванням бойового товариства. Він писав про тотальну участь усіх скіфів у війнах; у сарматів жінки жили як амазонки, «брали участь у війнах нарівні з чоловіками» і навіть, коли довго не було чоловіків, – брали замість них захоплених у полон рабів за чоловіків для себе¹².

У подальшій українській військовій історії під впливом мілітарної традиції монголо-татарського нашествия («з жінками ми не воюємо», – заявляв один із ханів під час облоги західноукраїнської фортеці, де дружина замінила загинлого начальника гарнізону) та доби Козаччини визначена тут проблема не ставилася.

Жінки слов'янських племен відзначалися впертістю і завзятістю як у війні, так і в мирні часи. Але видатні українські історики збройної боротьби українства, такі як Олена Апанович¹³, Іван Крип'якевич не звертаються до нашої теми, заворожені загальною проблемою визвольних збройних змагань. Тому не дивно, що й донині, наприклад, немає поіменного списку українських жінок, які служили в Легіоні Українських січових стрільців на початку визвольних змагань ХХ ст.

За спогадами жінок-військових Олени Степанів, Ганни Дмитерко, є відомості лише про 30 жінок, які служили у війську. Навесні 1915 р. галицька преса писала про 36 жінок серед Січових стрільців. Дослідниця Мар'яна Байдак зазначає, що у складі підрозділів Українських січових стрільців служило 37 українок, виконуючи бойові та допоміжні функції, переважно медичні. «У ті часи війни жінок навіть не виділяли, як окрему категорію», – стверджує дослідниця¹⁴.

Радянська історіографія щодо участі жінок у військових подіях Другої світової війни обмежувалася описовими роботами їхнього патріотичного внеску у діяльність партизанських рухів, надання медичної допомоги пораненим тощо. У знаменитій книзі «У війни не жіноче обличчя»¹⁵ Лауреатка Нобелівської премії Світлана Алексієвич писала, що жіночий досвід переживання війни (йдеться про Другу світову), особливо в жінок, які були на фронті, принципово відрізняється від чоловічого і є унікальним. С. Алексієвич наголошувала, що в СРСР було два уявлення про війну – чоловіче і жіноче, два принципово різні досвіди війни. Але жіночий спеціально замовчували, бо це емоційний досвід. І він є страшним, жорстоким, негероїчним,

¹¹ Стефан Візантійський. Етніка (Опис племен). Крисаченко В. С. *Історія Криму в джерелах і документах*. Чернівці, 1998. Ч. 1: Античність і середньовіччя. С. 96.

¹² Геродот. *Історії в дев'яти книгах* / пер., передм. та прим. А. О. Білецького. Київ: Наукова думка, 1993. 573 с.

¹³ Апанович О. М. Воєнне мистецтво Богдана Хмельницького та його сподвижників. *Український історичний журнал*. 1995. № 4. С. 33–45.

¹⁴ Українки в роки Першої світової війни: воювали, рятували, допомагали. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinky-persha-svitova-uss/31609237.html>

¹⁵ Алексієвич С. *У війни не жіноче обличчя*. Харків: Фоліо, 2020. 320 с.

трагічним. Це, на думку компартійних ідеологів, «неправильна війна», її не можна являти світові, розповідати в школах, трудових колективах і вишах.

Радикальні зміни щодо жінок і військової справи відбулися у Західному світі, особливо у другій половині XX ст. Проте впродовж усієї попередньої історії жінки Західної Європи були усунені на маргінес суспільного розвитку. Відомі французькі історики Ж. Дюбі та М. Перро зазначали, що «з часів греків і до Французької революції, та й пізніше, для жінок були зачинені три головні чоловічі сфери: Релігія, Армія і Політика»¹⁶. Історикиня П. Шміт Пантель пише, що в текстах Плутарха «доброчинність» жінки-героїні, на відміну від чоловіків-воїнів, чиє ім'я вкривала слава, зводиться все ж до домашнього вогнища. «Аретафіла Сіренська, після того, як звільняє місто від двох тиранів, повертається до гінкею і проводить залишок днів своїх за в'язанням»¹⁷. Таке ставлення до жінок-воїволиць може бути пом'якшене уявленнями про етапи військової історії, коли вважали, що війна – це не постійне ремесло. Ніколо Макиавеллі у трактаті «Про військове мистецтво» наводить приклад сенатора Аттілія Регулі, який після перемог просив дозволу повернутися до обробки землі, занедбаної його робітниками¹⁸.

Але сучасна Західна Європа демонструє радикально інше ставлення до жінок, які служать у війську або беруть участь у збройних конфліктах як войволиці. Чимала заслуга в розгортанні такого процесу належить самим жінкам. На Заході у період Другої світової війни звернули увагу на цінні особливості жіночого менталітету, зокрема на здатність виявляти нестандартне мислення. Так, найкращими військовими шифрувальницями Великої Британії були саме жінки. Тепер (згідно із заявою міністра оборони Гевіна Вільямсона (2018)) для жінок у Британії відкриті всі військові спеціальності в усіх видах військ, включно з підрозділами сил спецоперацій та елітною Спеціальною повітряною службою (SAS).

Більш прискіпливий аналіз мілітарної діяльності жінок Британії засвідчив, що їхня перевага над чоловіками очевидна у вирішенні гносеологічно важких завдань, пов'язаних із розшифруванням надскладних криптологічних систем, зокрема японської. Жінок вважали «гвинтиками» у військовій машині, але такі непересічні особистості, як Женев'єва Кротян, яка зробила вирішальний внесок у розшифрування «Пурпурового коду», похитнули гендерні стереотипи вже в ті часи. «Пурпуровий код», створений японською машиною «В», вважається найскладнішим в історії військових операцій.

Приклади жіночого військового лідерства вражають. Так, Енн Каракрісті стала першою жінкою на посаді першого заступника Агентства Національної Безпеки США. Десятки жінок-шифрувальниць працювали так активно і творчо, що в Пентагоні знали щоденні зміни у пересуванні військ противника. Сучасні дискусії щодо

¹⁶ Дюби Ж., Перро М. Рассказывая историю женщин. *История женщин на Западе*: в 5 т. / под общ. ред. Жю Дюби и М. Перро; под ред. П. Шмитт Пантель; пер. с англ.; науч. ред. перевода Н. Л. Пушкарева. Санкт-Петербург: Алетей, 2005. Т. 1: От древних богинь до христианских святых. С. 22.

¹⁷ Шмитт Пантель П. Образы женщин. *История женщин на Западе*: в 5 т. / под общ. ред. Жю Дюби и М. Перро; под ред. П. Шмитт Пантель; пер. с англ.; науч. ред. перевода Н. Л. Пушкарева. Санкт-Петербург: Алетей, 2005. Т. 1: От древних богинь до христианских святых. С. 28.

¹⁸ Макиавелли Н. О военном искусстве. Санкт-Петербург: Азбука-Аттикус, 2017. С. 18–19.

гендерної рівності у таких галузях, як математика та програмування, які традиційно вважаються чоловічими сферами діяльності, не можуть заперечити реальні історії десятків жінок, які впродовж 15 років розшифрували італійські, американські і інші коди, зокрема знаменитий японський код «Б» та французький код «Роузін»¹⁹.

Досвід армії США показав, що для якісних змін у середовищі військових еліт цієї держави спочатку важливо було подолати расові нерівності. Так, чотиризірковий чорношкірий генерал Колін Пауелл, герой першої іракської війни «Буря в пустелі», у якій, між іншим, брали участь десятки тисяч жінок багатонаціональних сил, продемонстрував можливість військовослужбовцю (незалежно від етно-національних відмінностей) увійти у військову еліту, а згодом у політичну верхівку Америки. Він став Держсекретарем США і після відставки очолив воєнно-наукову еліту, коли обійняв посаду головного редактора журналу «Joint Forces Quarterly» Військового університету США вже після завершення кар'єри держсекретаря. На сторінках його журналу ведуться дискусії щодо суперечностей і «тертя» у спільних військових командах жінок та чоловіків. Зокрема, низькі фізичні стандарти військовослужбовець, встановлені офіційними Настановами і Статутами, є підґрунтям непевності чоловіків у змішаній команді щодо їхньої бойової спроможності, а змагання серед чоловіків за завоювання прихильності «саме цієї» жінки порушує єдність колективу.

Не можна обійти увагою і вияви сексизму, щодо якого існують побоювання не менше ніж у 30 % військовослужбовець. Утім, дискусії на рівні соціально-психологічних проблем не завадили воєнно-політичній кар'єрі жінок-генералів армії США.

В Україні на правовому рівні (Постанова ВР) встановлено, що жінки проходять військову службу на рівних засадах із чоловіками (за окремими винятками, кількість яких значно зменшена в останні роки, особливо коли ЗСУ почали реформувати відповідно до стандартів НАТО). Зрештою, саме Збройні сили України останніми роками демонструють найактивнішу гендеризацію в українському соціумі. Гендерна рівність у ЗСУ виявляється у прийнятті на військову службу за контрактом, призначенні на посади, отриманні військових звань, а також під час виконання поставлених військових завдань, проходженні військової служби у резерві, перебуванні в запасі тощо.

Варто зазначити, що ідея формування окремого жіночого батальйону Збройних сил України, на нашу думку, відвертає увагу від проблеми місця жінок у «спільній» військовій команді. Досвід миротворчого жіночого батальйону з Індії, який мав місію у країнах Африки, засвідчив вразливість реалізації цієї ідеї.

Потрібно обґрунтовувати перспективи лідерства українських жінок на вищих командних посадах ЗСУ, що має відобразитися на офіцерських званнях. Такі трансформації допоможуть українському жіноцтву увійти до складу військової еліти нашої країни. Цей процес не залежить від відносно невеликої загальної кількості таких жінок у війську, адже еліта і є меншина – обрана, краща, видатна частина армії.

Окрім формально-правової площини, існують більш реальні соціально-психологічні, філософсько-політичні та науково-теоретичні складові процесу становлення жінки-військового лідера.

¹⁹ Баранюк К. Жінки, які розшифрували таємні коди. *BBC. News Україна*. 2017. 10 жовтня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-41573363>

З одного боку, вже застаріла позиція, афористично-парадоксально висловлена Ф. Ніцше: воювати, йти на війну – справа чоловіків, а справа жінок – народжувати дітей. З іншого боку, багато реалій сьогоденної війни ще не експліковані теоретично. Саме у російсько-українській війні жінки вперше в українській історії інтегровані як рівні воїни у бойові колективи. Українське суспільство мусить визнати, що жінки України успішно беруть участь у війні, хоча їх налічується менше 4 % від загальної кількості воїнів «на нулі». І все ж ці войовниці є ефективними бойовими одиницями на полі бою. У такий спосіб жінки роблять величезний внесок у переможну ходу української армії²⁰.

Розмисли над тим, як саме організувати об'єднані сили – це важлива інтелектуальна справа у тренуваннях. Так вважають аналітики США, які наголошують на колективній роботі чоловіків і жінок, на синергії мислення різних структур, попри те, що тут без суперечностей не обійтись.

Поки що не експлікована загально світова тенденція – посилення масштабів, ролі та значення участі жінок у збройній боротьбі загалом і конкретно – їхня робота у військових командах.

У США тільки від 1943 р. із появою Жіночого армійського корпусу жінки офіційно могли вступити на військову службу. Це був перший щабель для можливого підйому жіночої військової кар'єри до рівня військової еліти. Потім на верхньому щаблі воєнно-політичного керівництва НАТО з безумовною належністю до військової еліти опинилися бригадний генерал сил в Іраку та Начальник військової академії у Вест-Пойнті, командувач штабу НАТО в Сараєво бригадний генерал Памела МакГахан, командувач (начальник) департаменту логістики Міністерства оборони США генерал Жаклін Д. ван Овост²¹ та інші жінки-генерали.

Нещодавно в галереї «Фортеця» відкрилася фотовиставка українок-військовослужбовиць, учасниць визвольної війни України проти агресії РФ. На фото, розміщених у камінному залі музею, зображені українські жінки нової доби в історії країни. Воєнні події останніх років не злякали їх, українки доводять, що для них немає нічого неможливого, зокрема зайняти по праву власне місце у військовій еліті держави Україна.

Для цього потрібно сформуванню шляху в соціально-політичному та воєнно-організаційному плані, де має значення не тільки формальна рівність, а й доступ військовослужбовиць до навчання. Взірцем можуть бути гендерні політики та практики Збройних сил Фінляндії, де проходять вишкіл спочатку для заняття офіцерських посад, а далі навчання на лідерських курсах, випускники яких мають первинні елітні якості (освіту).

Згідно з демократичною теорією еліт, кожна з важливих соціальних сфер – політична, економічна, наукова, військова – має свої критерії входження до еліт, окрім загальних. Для військової еліти України значення мають соціально-психологічні та моральні якості жінок, як-от: стійкість у сприйнятті загроз життю спільноти, здатність пом'якшувати суворі нориви чоловічих команд, специфічний синтетичний стиль мислення, патріотизм та самовідданість.

²⁰ Грабовська І. Жіноче «обличчя» війни України проти російського агресора. *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 29–35.

²¹ Special Function. *Joint Forces Quaterly*. 2022. Issue 107. P. 54–59.

Одним із важливих кроків повинна стати система військової освіти, у якій, за прикладом досвіду Збройних сил Фінляндії, до 70–80 % жінок вчиться за програмою офіцерських кадрів. В Україні до цього маємо додати «Лідерські курси», як у США, а надалі охоплювати кадровий резерв офіцерства в заняття для досягнення вищих щаблів військового управління. Це дасть змогу військовослужбовцям не тільки на рівних бути з чоловіками в об'єднаних командах, а й очолити командування, департаменти, управлінські структури у сфері оборони, тобто скласти самостійний підрозділ військової еліти.

На думку певних дослідників військових еліт, значне місце у їхній характеристиці має морально-етичний критерій²² або вужче – «честь офіцера». Очевидно, збереження людського обличчя, особливо в надзвичайно складних умовах під час війни, збереження у собі людяності для офіцера має величезне значення. Цікаве свідчення з цієї теми надає легендарна українська снайперка Олена Білозерська: «Спостерігаю. Видно вже добре, дуже добре... І бачу, як бойовики евакуюють пораненого. Двоє витягають його з окопу і забирають. Його руки у них на плечах, голова звисає на груді. Троє відразу, у повний зріст – легка мішень, спокуслива мішень... Але я не стріляю. Коли евакуюють пораненого, стріляти не можна. Так мене навчили. Етика війни. Табу. “Нельзя превращать благородное искусство войны в скотство”, – говорить часто Вольф»²³.

Сьогодні можна вже назвати багато імен військовослужбовців ЗСУ, які в недалекій перспективі мають усі шанси успішно пройти шлях до вливання у військову еліту Української держави. До таких осіб належить, безумовно, народний депутат 8-го скликання ВР України, яка закінчила курс військової підготовки у Національному університеті оборони України, Тетяна Чорновол, «девочка, яка нищить рашистські танки», як вона сама про себе говорить в інтерв'ю²⁴, офіцер, яка разом зі своєю знаменитою «Стугною» (ПЗРК) відстояла Київ у перші дні повномасштабного вторгнення та продовжує наводити жах на рашистів і нині в боях на Східному напрямку.

Серед українських жінок, які нищать окупанта на нулі, чимало достойних вже зараз називатись військовою елітою країни. Це і Олена Білозерська, і Тетяна Чорновол, і Маруся Звіробій, і Ольга Бігарь, і Оксана Мазур та багато інших, чий імена та подвиги у війні з російським окупантом будуть оприлюднені після української Перемоги. Головне, щоб наші героїні залишилися живими в цій пекельній боротьбі, а шлях до лідерства у війську України вони точно подолають і стануть достойною частиною військової еліти держави!

Ірина Грабовська, Михайло Цюрупа

²² Цюрупа М. В. Військова еліта України... С. 90.

²³ Білозерська О. Три цілі за ніч. Жінка на війні з російським окупантом. Країна жіночого роду / уклад. В. Кіпіані. Харків: Vivat, 2021. С. 293.

²⁴ Скільки рашистських танків та окупантів знищила Тетяна ЧОРНОВОЛ? / відверте інтерв'ю. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BcBNOAhoRt4>; Тетяна Чорновол: «Ти закохуєшся у місця, за які щодня можеш померти». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3662181-tetana-cornovol-ti-zakohuessya-u-misca-za-aki-sodna-mozes-pomerti.html>